

Козирев О.С.

Володимир Мальований: сторінки біографії

Помітним явищем суспільно-політичного життя України 60 – 80-х рр. ХІХ ст. була діяльність українських народолюбців і російських народників, які належали до одного типу суспільного руху – демократичного або народницького. Водночас вони являли собою не тотожні, а досить своєрідні народницькі потоки із своїми суттєвими специфічними особливостями в ідеології та діяльності. Ідеологічна та дійова близькість українського народолюбства й російського народництва сприяли взаємодії, різноманітним контактам між ними, породжуючи ідейний і дійовий дуалізм низки діячів [1]. Однією з таких суперечливих і надзвичайно цікавих постатей в українському національному русі залишається одеський громадівець, соціаліст-федераліст Володимир Григорович Мальований, вивчення біографії, суспільно-політичної та культурної діяльності якого сприятиме відродженню персонального ряду українських діячів етапу “дійового”, “реального” народництва [2]. Окремі події з життя цього українського народолюбця вже знайшли відображення в наукових роботах О.Рябініна-Склярєвського, С.Світленка, А.Катренка, О.Болдирєва, Ю.Лаврінєнка, спогадах Є.Чикаленка, В.Сухомліна, словниках і довідниках, однак повна біографія В.Мальованого поки що не написана [3]. Певні кроки в цьому напрямі вже зроблені автором цієї статті у попередніх публікаціях, де аналізувалась суспільно-політична діяльність В.Мальованого у 70-х – першій половині 80-х рр. ХІХ ст. [4]. У

запропонованій статті робиться спроба на основі аналізу архівних та інших джерел встановити або уточнити основні факти біографії В.Мальованого до моменту втечі із заслання у 1881 р.

Одним з важливих питань, від вирішення якого залежить написання достовірної біографії В.Мальованого, є уточнення дати його народження. Із словників можна дізнатися, що він народився у 1848 чи близько 1848 р. Архівні джерела також не дають однозначної відповіді на це питання. У “довідці ІІІ відділу” на В.Мальованого, складеній чиновниками Департаменту поліції (далі ДП) на основі справ 3-ї експедиції ІІІ відділу, а також 3-го діловодства ДП, наведені з цього приводу дві дати – 1847 та 1848 рр. (перша написана олівцем) [5]. Фактичний матеріал довідок почерпнуто з архівних першоджерел за різні роки. Можна погодитись з точкою зору історика С.І.Світленка, що ці справжні документи грішать окремими неточностями та помилками, тому потребують ретельної перевірки й не можуть претендувати на достатню повноту [6]. Вищеозначена довідка складена без використання матеріалів слідства у справі В.Мальованого за 1883 р. В укладеному ДП і надрукованому Міністерством внутрішніх справ огляді найважливіших дізнань у справах про державні злочини, що провадилися в

Таблиця 2

Питома вага прибутків у міському кошторисі 1917-1919 рр.

Вид прибутків	1916 р.,	1917 р.,	1919 р.,
	%	%	%
1. Збори з нерухомого майна, торгівлі і промислів	7,4	12,6	11,6
2. Збори з міського майна і міських споруд (підприємств)	62,5	67,7	69
3. Допомога місту та повернення видатків	16,2	16	18,2
4. Різні надходження	14	3,7	1,2
Разом	100	100	100

губернських жандармських управлінь за час з 1-го липня 1883 р. по 1-ше січня 1884 р. міститься стисла біографічна довідка на В.Мальованого, у якій вказано 1848 р. як дату його народження [7]. Цей документ також вимагає перевірки, оскільки його автори користувалися переважно матеріалами вищезначеної “довідки III відділу”.

Проаналізуємо ще декілька джерел, які містять інформацію про вік В.Мальованого. У “Списку осіб, висланих з Одеси адміністративним порядком за розпорядженням г. Тимчасового одеського генерал-губернатора через політичну неблагонадійність з описом прикмет їх”, за підписом градоначальника і чиновника для особливих доручень, читаємо: “№ 41. 1. Володимир Григор’єв Мальований. 2. Дворянин. Років 32, зросту 2 арш(ина) 6 верш(ків), волосся темно-русяве, обличчя чисте, очі карі, рот і ніс помірні” [8]. Далі вказано місце висилки: до мценської тюрми у розпорядження орловського генерал-губернатора. Список складено між 7 травня і 10 жовтня 1879 р., вірогідно наприкінці червня – на початку липня 1879 р., оскільки Володимира Григоровича було заарештовано за розпорядженням одеського тимчасового генерал-губернатора від 28 червня цього ж року за додатковим списком (перший складено у травні), а 4 липня відправлено до мценської пересильної в’язниці [9]. 19 серпня його відправлено з Мценська до Москви, а звідти через дві доби – до Східного Сибіру. Тож на основі цих фактів можна дійти висновку, що В.Мальованому на момент арешту й висилки було 32 роки, тобто він народився у першій половині 1847 р. Цей висновок не суперечить матеріалам архівної справи “Про політичних злочинців, висланих до Східного Сибіру”, датованої 31 січня 1880 р. – 5 квітня 1883 р. У чорновому варіанті списку серед прізвищ засланих під № 72 записано: “Мальований дв(орянин) 33 сек(ретар) думи ? сімейний” [10]. Автором даної статті встановлено, що одеський

громадivecь прибув до Східного Сибіру (м.Балаганськ Іркутської губ.) у лютому 1880 р. [11]. Якщо виходити з того, що список складено у 1880 р., коли В.Мальованому вже виповнилося 33 роки, то дата його народження – 1847 р. Привертає увагу ще один документ. Це – “Доповідь Особливій нараді про дворянина Володимира Мальованого, звинуваченого у політичній неблагонадійності”, складена 2 квітня 1882 р. за підписом керуючого Судовим відділом ДП. Вона містить різноманітні факти біографії українського народолюбця, починаючи з арешту влітку 1879 р. і закінчуючи його втечею з місця заслання у березні 1881 р. Зазначивши, що В.Мальований поки що не розшуканий, автор “Доповіді...” пише: “Мальованому тепер 34 роки, за відзивом губернатора за 1880 рік за ним нічого недозволеного помічено не було” [12]. Тобто, якщо дата народження В.Мальованого – до квітня місяця, тоді рік його народження – 1848, а якщо після – 1847.

У “Матеріалах до біографічного словника Якутського політичного заслання 70-х – 80-х рр.”, складених М.Кротовим за джерелами історико-революційного відділу Центрального архіву ЯАРСР, під № 145 записано: “Мальований Володимир Григорович, адм (іністративно) з(асланий) (1888-1892), дворянин, одружений (прибув один, 41 р.)” [13]. Як відомо, цей діяч у 1888 р. (під час другого заслання) внаслідок крайньої політичної неблагонадійності був переведений з Кіренська Іркутської губ. в Мегінський улус Якутської округи, що підтверджується даними М.Кротова [14]. Тож, виходячи з цього факту можна датувати народження В.Мальованого 1847 роком.

Вирішальними у встановленні точної дати народження є власні зізнання Володимира Григоровича після арешту у вересні 1883 р., які містять різноманітну інформацію біографічного характеру. У протоколі допиту за № 18 від 4 вересня є такий запис (зберігається пунктуація російськомовного оригіналу): “Звуть

Історичні науки

мене Володимир Григор'єв Мальований; 36 років, віросповідання православного, дворянин Катеринославської губернії Олександрівського повіту; уродженець м. Таганрога, виховувався у Катеринославській класичній гімназії, але курсу не кінчив, залишив гімназію у 1866 або 1867 роках точно не пам'ятаю, маючи тоді

19 років, вийшов з 6 класу; після залишення гімназії рік прожив загалом з рідним братом моїм у маєтку "Мирному" Кат(еринославської) губ(ернії) Олекс(андрівського) п(овіту) після чого виїхав до Харкова, прожив у ньому також рік, а можливо трохи менш, готуючись поступати до тамтешнього університету, але оскільки поступити не вдалося, то я знов повернувся до маєтку, де пробув приблизно коло року, а потім відправився до Катеринослава з метою скласти іспит при тамтешній гімназії і одержання атестату на право поступити до університету, але іспиту не склав, що було наприкінці 1869 року, в цей же час і тут же відбувся розділ маєтку з братом. З Катеринослава виїхав до Одеси і

Таблиця 3
Співвідношення прибутків від міських підприємств і майна та витрат на них

Вид прибутків	1916 р., %	1917 р., %	1919 р., %
Прибутки з міського майна й оброчних статей	14,1	15,2	10,6
Прибутки з міських споруд (підприємств)	48,4	52,5	58,4
Разом	62,5	67,7	69
Вид витрат	1916 р., %	1917 р., %	1919 р., %
Утримання міського нерухомого майна	3,6	3,2	9
Утримання міських споруд (підприємств)	28	32,2	33,6
Разом	31,6	35,4	42,6

поступив у тамтешню Контрольну Палату за вільним наймом; пробувши у Палаті рік або 2 роки одержав дозвіл начальства і поступив до Новоросійського університету так що водночас служив у контролі й слухав в університеті лекції два роки, після чого залишив університет,

продовжуючи служити в контролі" [15]. Далі йде розповідь про події, пов'язані із засланням та втечею з Сибіру, а також про інші факти біографії

В.Мальованого. Виходячи з того, що на момент допиту йому було (за власними словами) 36 років, то він або 1846 або 1847 року народження. Більш вірогідною уявляється друга дата, оскільки тоді хронологічно збігаються інші дані, вказані самим Володимиром Григоровичем. Таке датування підтверджується й раніш наведеними джерелами.

Зібрані та уточнені автором статті різноманітні матеріали дозволяють окреслити основні віхи біографії

Таблиця 4
Видатки міського бюджету у 1916-1919 рр.

Види видатків	1916 р., %	1917 р., %	1919 р., %
I. Соціально-культурна сфера (громадський притулок, охорона здоров'я, освіта)	21,7	21,6	17,4
II. Утримання міських підприємств, нерухомого майна	31,6	35,4	42,6
III. Інші видатки	46,7	43	40
Разом	100	100	100

Володимира Мальованого від народження до втечі із заслання у 1881 р. (нижче ці дані наведені в стислому вигляді).

Мальований Володимир Григорович (1847-1893) – український народолюбець, поет (псевдоніми – "Писаний", "Туляєв"). Народився у м. Таганрозі Облaсті війська Донського у дворянській родині. Віросповідання православного. Дворянин Олександрівського повіту Катеринославської губ. Мав старшого брата Андрія та сестер – старшу Зінаїду і молодшу Марію. Батька втратив у дворічному віці, мати померла в 1863 р. Вчився В.Мальований у Катеринославській класичній гімназії, яку не закінчив, оскільки у 1866 р. вийшов з 6 класу у дев'ятнадцятирічному віці. Наступний рік прожив з братом у спільному з ним

маєтку “Мирному” Олександрівського повіту Катеринославської губ.

У 1867 р. Володимир Мальований виїхав до Харкова, де прожив майже рік, готуючись до вступу в університет. Не досягнувши успіху, повернувся до родового маєтку, пробувши там близько року. Наприкінці 1869 р. Володимир Мальований зробив спробу одержати при Катеринославській гімназії атестат зрілості, однак іспиту не склав. Тоді ж у Катеринославі між братами відбувся поділ батьківського маєтку. Продавши брату свою частку спадщини, В.Мальований виїхав до Одеси, де поступив на службу до Контрольної Палати за вільним наймом. З 1870 чи 1871 р. водночас із службою два роки був вільним слухачем Новоросійського університету.

У 1873 р. Володимир Григорович Мальований одружився з дочкою колезького асесора вчителькою Юлією Володимирівною Сосновською, з якою до цього зустрічався майже чотири роки. Від цього шлюбу він мав двох дітей – сина Тараса (1873 р.н.) та дочку Марину (1876 чи 1877 р.н.). За свідченням своячки Володимира Григоровича, Олександри Сосновської, сім'я Мальованих жила дуже скромно, нікого до себе не запрошуючи.

Наприкінці 1876 або на початку 1877 р. Володимир Мальований (за власним свідченням) влаштувався діловодом до Одеської міської управи, де й працював до свого арешту в червні 1879 р. Перебуваючи в Одесі, Володимир Григорович став одним з провідних діячів радикально-демократичного крила місцевої громади, що сформувалася у першій половині 70-х рр. На громадівських зібраннях він відстоював суспільно-політичні ідеали, близькі до поглядів російських народників. На думку В.Мальованого, українська інтелігенція мала “неоплатний борг” перед народом, а тому її обов'язок – жертвувати собою для народного блага. Володимир Григорович виступав за об'єднання зусиль опозиційних царизму сил, підтримуючи тісні зв'язки з

революційними та ліберальними колами. Протягом 1876-1879 рр. разом з іншими одеськими громадівцями Мальований неодноразово брав участь у переговорах з “південними бунтарями” та землевільцями, зокрема, В.Дебогорієм-Мокрієвичем, Я.Стефановичем, С.Чубаровим, А.Зунделевичем, М.Фроленком, А.Желябовим, П.Мавроганом, надавав свою квартиру для конспіративних зібрань народників. Однак, незважаючи на близькість позицій, подолати теоретичні розбіжності та досягти організаційної єдності між українськими народолюбцями та російськими народниками не вдалося [16]. Симпатії Володимира Мальованого до “бунтарів” не були випадковими. Ще в юнацькі роки він відзначався рішучістю й відвагою. Одного разу, керуючись раптовим поривом, він став ініціатором та учасником нападу декількох катеринославських гімназистів на двох вартових, які супроводжували невідомого карного злочинця. Заарештованого було відбито, а Володимир із своїми товаришами зник в гущину Потьомкінського парку [17]. Важливою справою для В.Мальованого в одеський період його життя стала підтримка українського видавництва в Женеві, створеного М.Драгомановим з ініціативи “комітету 12-ти” Київської “Старої Громади”. Разом з одеськими громадівцями лівого спрямування Ф.Василевським, О.Андрієвським, Є.Борисовим Володимир Григорович займався перевезенням з-за кордону нелегальної українофільської літератури, використовуючи свої знайомства у революційних колах, у тому числі серед російських політемігрантів у Румунії. Мальований збирав кошти на підтримку видавничої діяльності М.Драгоманова, здійснював зв'язок між одеськими громадівцями і “Старою Громадою”. У 1878-1879 рр. у складі групи одеських та київських громадівців Володимир Мальований брав активну участь у спробі

влаштування нелегальної друкарні поблизу Києва з метою випуску українофільської пропагандистської та агітаційної літератури, в першу чергу газети. До складу групи входили українські народолюбці О. Андрієвський, Є. Борисов, Р. Житецький, Я. Шульгін, М. Ковалевський, Ф. Вовк. Разом з іншими Володимир Григорович брав участь у переговорах з російським народником М. Левченком, який погодився тимчасово працювати у громадівській друкарні як складач.

До співробітництва у планованій газеті В. Мальований запросив Михайла Драгоманова. Останній обумовив свою участь перш за все відповідністю політичного напрямку видання власним принципам. Разом з тим Драгоманов вважав випуск українофільської агітаційної газети, при відсутності значної кількості прихильників програми “Громади”, справою передчасною та наслідувальною. Посилаючись на досвід російських народників, він перестерігав В. Мальованого про неминучість провалу, що призведе до марної втрати громадівських сил, і тому радив друкувати газету в Румунії [18].

Намагаючись спрямувати видавничу справу у практичну площину, Володимир Мальований під час перебування у Львові наприкінці 1878 р. придбав за посередництвом галицького соціаліста М. Павлика невеличкий друкарський верстат і шрифт, які посилкою були відправлені до Румунії (де ця посилка згодом і загубилась).

Незважаючи на тісні контакти з російськими народниками, осередок В. Мальованого зберігав ідейно-організаційну самостійність, обумовлену специфікою програмних завдань українського національного руху. У разі успіху це угруповання українолюбців могло скласти певну альтернативу впливу народовольців в Україні, ставши центром притягання для політично активної української молоді. Однак енергійні зусилля громадівців-радикалів розгорнути за прикладом російських народників широку агітаційну роботу

серед народу були зведені нанівець урядовими репресіями 1879 р., внаслідок чого В. Мальований та його однодумці – О. Андрієвський, Є. Борисов, Р. Житецький, М. Ковалевський, Я. Шульгін – опинилися на засланні, а Ф. Вовк став політичним емігрантом. Самого Володимира Мальованого, як особу політично неблагонадійну, за розпорядженням одеського тимчасового генерал-губернатора від 28 червня 1879 р. було заарештовано і 4 липня відправлено до мценської пересильної в’язниці у розпорядження орловського генерал-губернатора для безстрокового поселення у Східному Сибіру. 19 серпня того ж року В. Г. Мальований відправлений з Мценська до Москви, а звідси 21 серпня – до призначеного місця заслання – м. Балаганськ Іркутської губ. Туди він прибув у лютому 1880 р., маючи при собі близько 14 карбованців і 3-4 зміни білизни.

Справу В. Мальованого, як і багатьох інших адміністративних засланців, переглядала Верховна розпорядча комісія на чолі з М. Лорис-Меліковим, яка працювала протягом лютого-березня 1880 р. У протоколах засідань цієї комісії Мальованого було названо “крайнім соціалістом”, який належав до “українофільської партії”, брав участь у нелегальних сходках українофілів і соціалістів, збиранні грошей для допомоги М. Драгоманову, а також улаштуванні української друкарні. Зважаючи на негативну характеристику, термін покарання цьому діячеві було залишено без змін.

Перші декілька місяців В. Мальований прожив за рахунок власних коштів та грошової допомоги в декілька десятків карбованців, надісланої дружиною (яка невдовзі після арешту чоловіка виїхала з дітьми з Одеси до Катеринослава), а також підтримки з боку товаришів по заслання. Залишившись без засобів до існування, Мальований звернувся з доповідною запискою на ім’я генерал-губернатора Східного Сибіру, в якій досить докладно висвітлив історію свого

раптового арешту, повернувши увагу до власного важкого матеріального й морального становища. Сподіваючись отримати пояснення з боку влади причин свого заслання, а також грошову допомогу, він безрезультатно дочекав 4 чи 5 місяців.

Незважаючи на тяжкі умови перебування у Сибіру, В.Мальований не втрачав надії на повернення в Україну. Особливо нестерпною стала для нього відірваність від активної політичної діяльності після вбивства Олександра II. Заздалегідь готуючись до втечі, він встановив надійні зв'язки з народовольцями, оскільки розраховував на їхню допомогу. На початку березня 1881 р. Володимир Мальований (так само як і засланці С.Чендатський, П.Соковнін, М.Лопатін) відмовився присягнути на вірність імператору Олександрю III, а 24 березня втік з місця заслання.

Приховуючи головні мотиви свого вчинку,

В.Мальований на одному з допитів після другого арешту у вересні 1883 р. заявив, що причинами втечі були: “1) Повна відсутність можливості існувати матеріально без необхідності майже не обирати й без того убогі засоби товаришів і 2) Категорична відсутність будь-якої інтелектуальної праці ...” [19].

Циркулярним розпорядженням Департаменту державної поліції за № 3608 від 11 червня 1881 р. передбачався розшук і затримання втікача. А за результатами доповіді судового відділу ДП Особлива нарада 26 квітня 1882 р. прийняла рішення: при з'явленні або розшуканні В.Мальованого і притягненні до відповідальності за самовільну відлучку, оселити його під нагляд поліції у

м.Балаганськ Іркутської губ. на 2 роки, рахуючи строк з часу з'явлення або розшукання, якщо тільки він не буде підлягати більш суворій відповідальності. Втеча із заслання у березні 1881 р. започаткувала новий етап у житті В.Мальованого як українського народолюбця. На засланні в основному завершився його перехід до професійної

революційної діяльності, спрямованої на звільнення українського народу від соціально-економічного й політичного гноблення.

Література

1. Світленко С.І. Народництво в Україні 60-80-х років XIX століття: теоретичні проблеми джерелознавства та історії. – Дніпропетровськ: Навчальна книга, 1999. – С. 173-184.
2. Чижко В.С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – К.: ВМТ, 1996. – С. 2, 143-144; Ресніт О.П. Деякі проблеми історії України XIX – початку XX ст.: стан і перспективи наукової розробки // Український історичний журнал (далі УІЖ). – 2000. – № 2. – С. 11-12.
3. Рябінін-Скляревський О. З революційного українського руху 1870-х років (Одеська громада 1870-х років) // Україна. – 1926. – Кн. 5. – С. 134; його ж. З революційного українського руху 1870-х рр. в добу тимчасових генерал-губернаторів // За сто літ. – Кн. 1. – 1927. – С. 155; його ж. Київська громада 1870-х рр. // Україна. – 1927. – Кн. 1-2. – С. 150; Лавріненко Ю. Рух Вільної Спілки // Український історик. – Нью-Йорк: Мюнхен. – 1976. – № 1-4 (49-52). – С. 18-19; Болдирев О. Перша спроба організації української політичної партії // УІЖ. – 1995. – № 6. – С. 47-55; Світленко С.І. Народництво в Україні 60-80-х років XIX століття. Аналіз публікацій документальних джерел. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1995. – С. 28-29; Катренко А.М. Український національний рух XIX ст. Частина II. 60-90-ті роки XIX ст.: Навчальний посібник для студентів історичних факультетів. – К., 1999. – С. 91-97; Чикаленко Є. Спогади (1861-1907). – Львів, 1925. – Ч. 1. – С. 107-114; Деятели революционного движения в России. Семидесять лет: библиографический словарь / Под ред. Ф.Кона и др. – М., 1931. – Т. 2. – Вып. 3. – С. 856-857; Радянська енциклопедія історії України: У 4 т. – К., 1971. – Т. 3. – С. 76; Короткий довідник з історії України / І.Ф.Курас, М.О.Багмет, І.І.Федьков, В.П.Шкварець, С.Б.Буравченкова. – К.: Вища школа, 1994. – С. 150.
4. Козирев О. “Вільна Спілка” і “Стара Громада” // Третя Академія пам'яті професора Володимира Антоновича 11 – 12 грудня 1995 р. м.Київ. Доповіді та матеріали. – К., 1996. – С. 273-281; його ж. В.Мальований в українському національному русі (70-і – початок 80-х років XIX ст.) // Четверта Академія пам'яті професора Володимира Антоновича 26-27 березня 1998 р.: Доповіді та повідомлення. – К., 1999. – С. 181-194; його ж. В.Г.Мальований у громадському русі України (70-ті – березень 1881 р.) // Запорожские еврейские чтения. – Вып. 4. – Запорожье: Диво, 2000. – С. 256-271.
5. Державний архів Російської Федерації (далі ДАРФ), ф. 109, оп. 230, спр. 3401, арк. 6, 7, 9, 11.
6. Світленко С.І. Народницький рух в Україні 1860-х – 1880-х років: Аналіз джерел архівних фондів Росії: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1996. – С. 16.
7. ДАРФ, ф. 102, оп. 252, спр. 3, арк. 8.
8. ДАРФ, ф. 109, 3 експ. 1879 р., оп. 164, спр. 271, арк. 241 зв.
9. Козирев О. В.Мальований в українському національному русі (70-ті – початок 80-х років XIX ст.). – С. 190.
10. ДАРФ, ф. 109, 3 експ., 1880 р., оп. 165, спр. 486, арк. 32 зв.
11. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі ЦДІА України у Києві), ф. 274, оп. 1, спр. 229, арк. 21.
12. ДАРФ, ф. 102, 5 діл-во, оп. 127, спр. 798, арк. 21.
13. Кротов М.К. Якутская ссылка 70-80-х годов: Исторический очерк по неизданным архивным материалам / Под ред. и с предисл. Вл.Виленского-Сибирякова. – М., 1925. – С. 198.
14. Деятели революционного движения в России. Семидесять лет: библиографический словарь... – С. 857.
15. ЦДІА України у Києві, ф. 274, оп. 1, спр. 229, арк. 62.
16. Козирев О. В.Мальований в українському національному русі (70-ті – початок 80-х років XIX ст.). – С. 188-189.
17. Чикаленко Є. Вказ. пр. – С. 108-109.
18. Козирев О.С. В.Г.Мальований у громадському русі України (70-ті – березень 1881 рр.). – С. 260-265.
19. ЦДІА України у Києві, ф. 274, оп. 1, спр. 229, арк. 63 зв.

Стаття надійшла до редколегії 15.02.2001